

NORGES INDSKRIFTER

MED DE ÆLDRE RUNER.

UDGIVNE

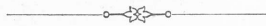
FOR

DET NORSKE HISTORISKE KILDESKRIFTFOND

VED

SOPHUS BUGGE.

I.

CHRISTIANIA.

A. W. BRØGGERS BOGTRYKKERI.

1891—1903.

Kapitel V.

I det foregaaende har vi fundet, at Navnene paa 11 Runer hos Angelsakser og Nordboer er i sin Oprindelse identiske med Salzburg-Hskr.'s tilsvarende gotiske Bogstavnavne; nemlig Navnene paa **f, u, r, h, n, i, j, s, t, m, l**. Det gotiske Navn paa **m** *man* er vistnok ikke i Form fuldstændig identisk med det ags. Runenavn *man* og det oldn. *maðr*, men dog væsentlig samme Ord og har samme Betydning. Ligesaa er det oldnordiske Runenavn *sól* væsentlig identisk med ags. *sygil* og got. *sugil*. Fremdeles er der kun en mindre væsentlig Forskjel i Form og Betydning mellem det ags., det nordiske og det gotiske Navn paa en 12te Rune **b**: ags. *beorc*, oldn. *bjarkan*, got. *bercna*. Hertil kommer ved 7 Navne den oprindelige (fuldstændige eller væsentlige) Identitet mellem de ags. Runenavne og Salzburg-Hskr.'s gotiske Bogstavnavne; nemlig ved **g, w, p** (thi ags. *peorþ* er ialfald væsentlig identisk med got. *pertra*), **e, ŋ, o, d**. Endelig er det ags. Runenavn *eoh* i sin Oprindelse væsentlig identisk med det nordiske Runenavn *ýr*.

Altsaa har 20 Runer hos forskellige germanske Stammer havt Navne, som i sin Oprindelse er identiske eller væsentlig identiske. Derimod har vi fundet, at den Mening eller den Ordbetydning, som tillægges et hos forskellige germanske Stammer i sin Oprindelse identisk Runenavn, til forskellige Tider eller paa forskellige Steder har været forskellig. Saaledes er det ags. Navn paa Runen for **u** *úr* i det ags. Runedigt opfattet som »Urokse«, medens det nordiske Navn paa Runen for **u** *úr* i det norske Runedigt er opfattet som »Slagger« og i det islandske Runevers som »Støvregn«. Det ags. Navn paa Runen for **t** *tír* opfattes i det ags. Runedigt som Navn paa et Stjernebillede, medens det nordiske Navn paa Runen for **t** *týr* baade i det norske Runedigt og i de islandske Runeramser opfattes som den velkjendte Guds Navn. Runenavnet for **w** har i Gotisk vistnok været opfattet som »Græsland, Græsgang«, medens det væsentlig identiske ags. Navn paa Runen for **w** opfattes som »Fryd«.

Den hele Runerække bestaar af 24 Tegn. Naar nu 20 af disse Tegn hos de forskellige germanske Stammer har havt samme eller væsentlig det samme Navn, saa tilsiger en sund Methode, at vi ikke uden den mest tvingende Grund tør antage, at nogen af de tilbagestaaende 4 Runer hos de forskellige germanske Stammer har havt Navne, som har været fuldstændig uafhængige af hverandre. Det ligger nærmere, hvor de bevarede Navne paa én og samme Rune fra forskellige Stammer ikke stemmer overens, men dog viser nogen Lighed, da at formode, at de indbyrdes Afvigelser er fremkomne ved historiske Forandringer eller Omdydninger, men at Grundformen har været én og den samme.

Jeg skal søge at begrunde dette nærmere først ved Runen for **a**.

Rune 4 i den længere Række havde oprindelig Betydningen **a**. Saaledes baade i gotiske og nordiske Indskrifter, samt i vestgermanske Indskrifter fra Fastlandet. I sædvanlig Angelsaksisk er derimod Runens Lydværdi forandret til **o**; jfr. ovenfor S. 31.

Den ags. *o*-Runes Navn skrives *os* hos Stephens 5, 8 og 9.

Af det foran anførte fremgaar det, at det ags. Runenavn *ós* er opstaaet af en forangelsaksisk Navneform **ans-*. Det ags. Runenavn *ós* forklares i det ags. Runedigt saaledes :

(*ós*) *biþ ordfruma*   *ǣlcra sprǣce,*
wisdómes wraþu   *and witena frófur*
and eorla gehwám   *éadnis and tóhiht.*

»*ós* er Ophavsmand til enhver Tale, Visdommens Støtte og de Vises Trøst og for enhver Mand Lykke og Haab.«

Kemble og flere har ment, at Runenavnet *ós* her skulde være opfattet som det latinske Ord *os* »Mund«. Denne Opfatning maatte da, eftersom Runenavnet *ós* er opstaaet af **ans-*, være en sen Misopfatning. Men i Bosworth-Tollers Anglo-Saxon Dictionary bemærkes om Verslinjerne i det ags. Runedigt: »... if the verse is old, the reference might be to Woden. Cf. the account of Óðinn in the Ynglinga Saga: þar þóttust Óðins menn eiga alt traust, er hann var, c. 2. Óðinn var göfgastr af öllum, ok af honum námu þeir allar íþróttirnar: því at hann kunni fyrst allar ok þó flestar . . . Hann ok hofgoðar hans heita ljóðasmiðir, því at sú íþrótt hófst af þeim i norðrlöndum, c. 6. See also c. 7, and Salomon and Saturn, ed. by Kemble, p. 192: Saga mé hwá árost bóstafas sette? Ic ðé secge Mercurius (= *Woden*) se gygand.« Denne Opfatning af de ags. Runevers, som v. Grienberger (Arkiv XIV S. 112) tiltræder, er vistnok den rette.

I de ældste nordiske Indskrifter er Runens Form *ᚱ*, men denne forandres efterhaanden til *ᚦ* og siden til *ᚧ*, hvilken sidste Form er den sædvanlige i Indskrifter med den kortere Rækkes Runer fra Middelalderen. Ogsaa Runens Lydværdi forandres efterhaanden i Norden navnlig ved Indflydelse af de Forandringer, som Runens Navn undergaar. Runen betegner saaledes i de ældste Indskrifter *a* overhoved og er da den eneste *a*-Rune. Men efterat Rune 12 i den længere Række, hvis oprindelige Navn i Nordisk var **jāra*, har faaet Navnets Form forandret til **āra*, bliver den gamle *a*-Runes Lydværdi paa forskjellige Maader indskrænket i Modsætning til Lydværdien af **āra*. Runen *ᚦ* kan da tildels betegne kort *a*. Ved Slutningen af den Periode, da den længere Rækkes Runer brugtes, og i de ældre Indskrifter med den kortere Rækkes Runer, betegner *ᚦ* sædvanlig nasalt *a* (*ǣ*). Men i Indskrifter fra Middelalderen er *ᚧ* blevet det regelrette Tegn for *o*. Jeg skal her ikke gaa ind paa Enkelthederne i denne Runes Historie, som er noget forskjellig i de forskjellige nordiske Lande.

Det islandske og norske Navn paa Runen *ᚧ* er *óss*. Skrevet *oss* i 3dje gramm. Afh. i Sn. Edda (Bj. M. Ólsens Udg. S. 5, 42).

Det danske Navn paa Runen er hos Stephens 14 og i Abeced. Nordm. *os*; i Leiden-Hskr. skrevet med Runer *ᚦ ᚱ ᚨ*, med latinske Bogstaver *aus*. I denne Op-tegnelse bruges Runen *ᚦ* i Runenavnene med Lydværdi *a*.

Runens Navn forklares i det norske Runedigt saaledes:

ᚧ er leid flestra færda
en skalper suærda.

En anden Afskrift har *læid* underprikket (Kålund i »Småstykker« S. 4, 9 f.).

Den ags. o-Runes Navn skrives *os* hos Stephens 5, 8 og 9.

Af det foran anførte fremgaar det, at det ags. Runenavn *ós* er opstaaet af en førangelsaksisk Navneform **ans-*. Det ags. Runenavn *ós* forklares i det ags. Runedigt saaledes:

(*Ós*) *biþ ordfruma*   *álcra spráce,*
wisdómes wrapu   *and wítenu frófur*
and eorla gehwám   *éadnis and tóhiht.*

»*Ós* er Ophavsmand til enhver Tale, Visdommens Støtte og de Vises Trøst og for enhver Mand Lykke og Haab.«

Kemble og flere har ment, at Runenavnet *ós* her skulde være opfattet som det latinske Ord *os* »Mund«. Denne Opfatning maatte da, eftersom Runenavnet *ós* er opstaaet af **ans-*, være en sen Misopfatning. Men i Bosworth-Tollers Anglo-Saxon Dictionary bemærkes om Verslinjerne i det ags. Runedigt: »... if the verse is old, the reference might be to Woden. Cf. the account of Óðinn in the Ynglinga Saga: þar þóttust Óðins menn eiga alt traust, er hann var, c. 2. Óðinn var göfgastr af öllum, ok af honum námu þeir allar íþróttirnar: því at hann kunni fyrst allar ok þó flestar . . . . Hann ok hofgoðar hans heita ljóðasmiðir, því at sú íþrótt hófst af þeim i norðrlöndum, c. 6. See also c. 7, and Salomon and Saturn, ed. by Kemble, p. 192: Saga mé hwá árost bócestafas sette? Ic þé secge Mercurius (= *Woden*) se gygand.« Denne Opfatning af de ags. Runevers, som v. Grienberger (Arkiv XIV S. 112) tiltræder, er vistnok den rette.

I de ældste nordiske Indskrifter er Runens Form **𐌱**, men denne forandres efterhaanden til **𐌲** og siden til **𐌳**, hvilken sidste Form er den sædvanlige i Indskrifter med den kortere Rækkes Runer fra Middelalderen. Ogsaa Runens Lydværdi forandres efterhaanden i Norden navnlig ved Indflydelse af de Forandringer, som Runens Navn undergaar. Runen betegner saaledes i de ældste Indskrifter *a* overhoved og er da den eneste *a*-Rune. Men efterat Rune 12 i den længere Række, hvis oprindelige Navn i Nordisk var **jāra*, har faaet Navnets Form forandret til **āra*, bliver den gamle *a*-Runes Lydværdi paa forskjellige Maader indskrænket i Modsætning til Lydværdien af **āra*. Runen **𐌲** kan da tildels betegne kort *a*. Ved Slutningen af den Periode, da den længere Rækkes Runer brugtes, og i de ældre Indskrifter med den kortere Rækkes Runer, betegner **𐌲** sædvanlig nasalt *a* (*ǣ*). Men i Indskrifter fra Middelalderen er **𐌳** blevet det regelrette Tegn for *o*. Jeg skal her ikke gaa ind paa Enkelthederne i denne Runes Historie, som er noget forskjellig i de forskjellige nordiske Lande.

Det islandske og norske Navn paa Runen **𐌳** er *óss*. Skrevet *oss* i 3dje gramm. Afh. i Sn. Edda (Bj. M. Ólsens Udg. S. 5, 42).

Det danske Navn paa Runen er hos Stephens 14 og i Abeced. Nordm. *os*; i Leiden-Hskr. skrevet med Runer **𐌱 𐌲 𐌳**, med latinske Bogstaver *aus*. I denne Optegnelse bruges Runen **𐌱** i Runenavnene med Lydværdi *a*.

Runens Navn forklares i det norske Runedigt saaledes:

𐌳 er leid flestra færda
en skalper suærda.

En anden Afskrift har *læid* underprikket (Kålund i »Småstykker« S. 4, 9 f.).

Teksten er her, som Versemaalet viser, forvansket. Det oprindelige er sandsynlig (da *för* i Begyndelsen af 2den Linje findes i en Afskrift fra 1680):

‡ er flestra ferða
fór, en skalpr er sverða.

Jfr. mine Bemærkninger i »Småstykker« S. 106 f. og Wimmer, Runenschrift S. 277.

óss forklares her altsaa ved »de fleste Reisers Vei«. Man ser altsaa, at Forfatteren af Runedigtet har opfattet Runenavnet óss som det oldnorske Ord, der betyder »Elvemunding«. Men da Runens Navn, som vi ovenfor har seet, oprindelig maa have begyndt med *a*, maa denne Opfatning af Runenavnet óss være en senere Omtydning.

En anden Opfatning af Runenavnet finder vi i de islandske Runeramser (Kålund S. 19, Wimmer S. 283). Her forklares Runenavnet saaledes:

‡ (óss) er aldingaufr
ok ásgarðs jöfurr
ok valhallar vísi.

Her er óss altsaa opfattet som det Ord, der ellers skrives *áss*, d. e. »en af Æserne«. Denne Opfatning er aabenbart den oprindelige, og denne Opfatning af Runenavnet har holdt sig paa Island lige til Nutiden; thi hos Jón Árnason, Íslenzkar Þjóðsögur I S. 449 anføres en Formular til Brug ved *kvennagaldur*, som lyder:

Rísti eg þér
Ása átta,
Nauðir níu.

Jeg har i Tidsskrift for Philologi VII S. 315 ff. paavist, at *a*-Runen **𐌱** i Urnordisk maa have hedt *ansur, og dette er blevet nærmere udviklet af Wimmer S. 194 ff. Naar Wimmer finder det sandsynligt, at Runenavnets senere nordiske Form *óss* er laant fra det ags. Runenavn, kan jeg ikke være enig med ham, medens jeg dog holder det for muligt, at Runenavnets ags. Form *ós* kan have virket med til, at den fra *áss* forskjellige Form *óss* for Runenavnet holdt sig som den sædvanlige. Imod Wimmers Mening (mod hvilken ogsaa v. Grienberger, Arkiv XIV S. 111 udtaler sig) taler 1) Navnet **𐌱 𐌺 𐌱** *aus* i Leiden-Rækken. I *aus* maa *au* betegne en af *á* ved *u* omlydt Vokal, som har været udtalt mere aabent end Vokalen i første Stavelse af Navnet paa Runen for *s*, der i Leiden-Hskr. skrives **𐌺 𐌺 𐌱 𐌺** *soulu*. 2) Falk (Arkiv VI S. 114 ff.) og flere har godtgjort, at nasaleret *á* ved *u*-Omlyd i Oldnorsk lydret bliver til *ó*. Altsaa er oldn. *óss* den lydrette Form, som er opstaaet af urnord. *ansur, og *áss* maa være Analogidannelse, navnlig efter Gen. Ental *ásar*, Gen. Flertal *ása* og efter Sammensætningsformen *ás*.

En Antydning af, at Runen **𐌱** i urnordisk Sprog havde et Navn, som betegnede »en Aas (en af Æserne)«, har Lyngby (Aarbøger f. nord. Oldk. 1871 S. 185 f.) fundet i anden Linje af Indskriften paa Benstykket fra Lindholm. Denne begynder med Runen **𐌱** 8 Gange gjentagen. Heri finder Lyngby Runen *ansur 8 Gange gjentagen i magisk Hensigt, og han støtter dette ved Henvisning til Udtrykket i den ovenfor anførte nyislandske *kvennagaldur* hos Árnason, Íslenzkar Þjóðsögur I S. 449:

Risti eg þér
Ása átta
*Nauðir níu*¹⁾.

Det gotiske Navn paa Bogstaven *a* er i Salzburg-Hskr. *aza*.

I det foregaaende har vi seet, at baade det ags. og det nordiske Navn paa Runen for *a* oprindelig har betegnet »en af Æserne« og har begyndt med *ans-*, samt at det urnordiske Navn paa Runen har været **ansur*.

Fremdeles har vi seet, at hverken er de nordiske Runenavne overhoved laante fra Angelsaksisk eller de ags. fra Nordisk, men at baade de nordiske Runenavne og de ags. tør holdes for at være overførte fra Goterne, men ad forskellige Veie²⁾.

Naar nu det ags. Runenavn *ós* og det nordiske Runenavn *óss* stemmer overens deri, at de begge oprindelig har betegnet »en Aas (en af Æserne)«, og deri, at de begge henviser til en oprindelig Navneform *ans-* (urnord. **ansur*), saa maa de begge være overførte fra et gotisk Runenavn, som har begyndt med *ans-* og har betydet »en Aas (en af Æserne)«.

Videre slutter jeg: Da det saaledes gjennem den ags. og den nordiske Runeskrifts Vidnesbyrd lader sig godtgjøre, at den gotiske Runeskrift, fra hvilken disse stammer, paa Runen *𐌱 a* har havt et Navn **ans-* med Betydning »en Aas«, og da Salzburg-Hskr. som det gotiske Navn paa Bogstaven *a* har *aza*, saa kan dette Bogstavnavn *aza* ikke vel være aldeles forskjelligt fra og uafhængigt af ags. *ós* og oldn. *óss*³⁾.

Æsernes Navn har ogsaa været kjendt hos Goterne, og et tilsvarende Ord forekommer hos Jordanes som Goternes Navn paa Æserne i Akkus. i Formen *anses* (semideos, id est *anses*, Kap. 13). *anses* gjengiver vistnok en gotisk Form, som hos Ulfila skulde i Nomin. pl. hede **anseis*. En tilsvarende Nominativform i Ental maatte hos Ulfila hede **ans*. Saaledes har Kirchhoff og Zacher antaget, at Runens gotiske Navn har været **ans* og at Navnet *aza* i Salzburg-Hskr. er forvansket heraf.

Det gotiske Ord viser en Stamme *ansi-* i Jordanes's Form *anses* og desuden i de gotiske Mandsnavne *Ansila* og *Ansiulf*.

Men den fællesgermanske Stamme har vistnok været *ansu-*. Det er allerede sagt, at Stammeformen paa *-u* foreligger i det nordiske Ord. Og ags. *ós* kan ikke forklares af en Urform **ansiz*, thi denne vilde i Ags. give **és*. Derimod kan ags. *ós* meget vel forklares af en Urform **ansuz*. I Ags. forekommer en Genetiv Flertal *ésa*. Dertil vilde vel i Gotisk svare en Form **ansivē*.

¹⁾ Árnason siger derom: „Annað og þriðja vísuorð bendir til þess, að þar hafi að eins staðið í rúnum 𐌱 tekið átta sinnum, og í 3. vísuorði 𐌱 tekið níu sinnum.“ Lyngby mener, at 𐌱 her maa rettes til 𐌱, medens Árnason, men vistnok med urette, har forstaaet *ása* om Runen *Týr*.

²⁾ Saaledes slutter de nordiske Runenavne *bjarkan* og *hagall* sig nærmere end de tilsvarende ags. Runenavne til gotiske Navne, medens omvendt det ags. Runenavn *sygil* eller *sigel* slutter sig nærmere end det historisk-nordiske Runenavn *sól* til et gotisk Navn.

³⁾ Den eneste Kjendsgjærning, ved hvilken denne min Slutning kunde svækkes, er *thyth* i Salzburg-Hskr., som aabenbart ingen Forbindelse har med ags. *þorn* eller med oldn. *þurs*. Om *thyth* skal tales i det følgende.

Vi synes derfor i *Ansila* o. s. v. at maatte antage en Overgang fra en Stamme *ansu-* til *ansi-*. En saadan Overgang viser sig ogsaa i de mange tyske Navne, der har *Ansi-* som første Led. Fremdeles i ags. *Ésla* = got. *Ansila*. Endelig i danske Navne som *Estridh* = oldn. *Ástríðr*.

Efter det foregaaende vover jeg at forudsætte, at en gotisk Dialekt har havt Formen **ansus*.

I Salzburg-Hskr. er Endestavelens *u* i det gotiske Runenavn **ūrus* blevet til *a* i *uraz* (anderledes *laaz* = got. i Ulfilas Sprogform **lagus*, *fe* = got. *faihu*), samt i *Sunjaifripas* i det gotiske Neapel-Dokument og i *Fripareikeis* i den gotiske Kalender. Fremdeles skal jeg ved Forklaringen af Bogstavnavnet *chozma* i Salzburg-Hskr. sammenlignet med det nordiske Runenavn *kavn* søge at gjøre det sandsynligt, at *n* foran *z* i Salzburg-Hskr.'s Dialekt er svundet.

Man skulde derfor som et til det ags. Runenavn *ós* og til det nordiske *óss* svarende Bogstavnavn i Salzburg-Hskr. vente **azaz*. Naar nu Salzburg-Hskr. som det gotiske Navn paa Bogstaven *a* har *aza* og naar man fastholder, hvad jeg tidligere har bemærket om de gotiske Bogstavnavne i Salzburg-Hskr. sammenlignede med de ags. og de nordiske Runenavne, saa bør man efter min Mening ikke være i Tvivl om, at der er historisk Sammenhæng mellem Salzburg-Hskr.'s *aza* paa den ene Side og paa den anden Side det ags. Runenavn *ós* og det nordiske Runenavn *óss*. Jeg finder det hoist usandsynligt, at *aza* skulde være aldeles uafhængigt af ags. *ós* og nord. *óss*¹⁾.

Dette *aza* kunde være en efter Salzburg-Hskr.'s Dialekt regelret Gjengivelse af en gotisk Vokativform **ansu*. Jeg finder det dog ikke rimeligt, at en Vokativform skulde være bleven brugt som Runenavn, da de to andre Bogstavnavne af tilsvarende Betydning *tyz* og *enguz* har Nominativendelse. Men her fortjener det Opmærksomhed, at det gotiske Dokument fra Neapel i sin Sprogform har flere Berøringspunkter med Sprogformen i Salzburg-Hskr.'s gotiske Navne. Jfr. *uraz* (med *a*) med *Sunjaifripas* og *uwinne* (med *e*) med *Sunjai-* og i den latinske Gjengivelse *Sunie-*, endelig maaské Neapel-Dokumentets *Hosbat* (uden *n* foran *s*) med Salzburg-Hskr.'s *aza* og *chozma*. Nu er det at mærke, at Neapel-Dokumentet i nogle Personnavne beholder Nominativendelsen *-s*, medens det i andre har bortkastet denne: *Ufitahari* og *Wiljarip*, samt i den latinske Tekst flere Former uden *-s*, ved Siden af *Sunjaifripas*. Ligesaa er Nominativmærket *-s* faldt bort i Arezzo-Dokumentets *Gudilub*.

I Lighed hermed formoder jeg, at i Salzburg-Hskr.'s *aza* = urnord. **ansuz* Nominativmærket er faldt bort. En særlig Grund hertil kan have været Trang til Dissimilation, da *z* gik forud i Ordet.

¹⁾ Munch (S. 15) formodede derimod i *aza* en Fordreielse af **asks* = ags. *æsc*. Brate (Bezenberger's Beiträge XI S. 187 f.) antager for Runen to urgermanske Navne, baade **ansuz* og **askoz*. Af anden Mening end jeg er ogsaa Wimmer (S. 272), som formoder, at *aza* skulde være Feil for *aha*, og v. Grienberger (Beitr. XXI S. 200 f.), som antager *aza* for et gotisk **ahsa*. Uagtet jeg her og ved andre af Bogstavnavnene i Salzburg-Hskr. ikke kan være enig med v. Grienberger, maa jeg anerkjende den Forsigtighed, som gjør sig gjældende i hans Forsøg paa at forklare de i det gamle Haandskrift forekommende Former af Bogstavnavnene uden Antagelse af Forvanskninger.

Det ags. Navn paa Runen $\mathfrak{k} \mathfrak{c}$ (Rune 6) er *cén*, skrevet *cen* Stephens 5, 8 (hvor derimod det Runenavn, som i Vestsaksisk heder *épel*, er skrevet *oedil*) og 9. Ags. *cén* m. betyder »Fakkel«, og saaledes er Betydningen af Runenavnet opfattet i det ags. Runedigt. Ags. *cén* har tidligere betydet »Fedfuru« og hører sammen med oht. *kien* »Furu, Furuved, Tyrifakkel«, nht. *Kien*. Ordets Vokal vilde i en tilsvarende gotisk Form være et langt lukket $\bar{e}$.

Det islandske og norske Navn paa Runen $\mathfrak{V} \mathfrak{k}$ er *kaun*, i de irske Afskrifter af den norske Runerække *caun*. Nysl. *kaun* n. betyder, som *kaun* m. i norske Dialekter, »Byld«. Ordet forekommer som Intetkjønsord allerede i Mariu saga S. 959⁸. Men nu i norske Dialekter er Ordet Hankjønsord, og at dette er det oprindelige, støttes ved det væsentlig tilsvarende gr. *βουβών* m. Betydningen af Runenavnet *kaun* er opfattet som »Byld« i det norske Runedigt og i de islandske Forklaringer.

Det danske Navn paa Runen for *k* er skrevet i Leiden-Hskr. med Runer $\mathfrak{V} \mathfrak{F} \mathfrak{N} \mathfrak{T}$, med latinske Bogstaver *caun*. Hos Stephens 14 er Navnet skrevet *con*. Denne Form gjengiver vistnok en yngre dansk Udtaleform *køn* med langt $\bar{o}$. I Abeced. Nordm. *chaon*.

Oldn. **kaunn* skulde, hvis Ordet fandtes i Ags., der regelret hede **céan*. Men det kunde dialektisk ogsaa skrives **cen*. Vi ser heraf, hvor let et til det nordiske Runenavn **kaunn* svarende ags. Runenavn **céan* eller **cén* med Betydning »Byld« kunde blive til ags. *cén* med Betydning »Fakkel«, naar Ordet **céan* med Betydning »Byld« var kommet af Brug i dette Sprog. Det synes mig derfor indlysende (hvad v. Grienberger, Arkiv XV S. 8 ogsaa holder for muligt), at det ags. Runenavn *cen* er en Omtydning af et til det nordiske **kaunn* svarende Runenavn, som i Gotisk regelret vilde hede **kauns*¹).

Et til nordisk *kaun* svarende gotisk Runenavn, som i Ulfilas Skriftform vilde hede **kauns*, skulde man vente i Salzburg-Hskr. at finde skrevet **chonz*, naar Skriveren gjengav det gotiske *k* med det høityske *ch* (jfr. *ch^uatun* i samme Hskr. for got. *qēpun*). Han skriver nemlig *-z* som Nominativmærke, og for den gotiske Tvelyd *au* skriver han *oi* i *noicz* = oldn. *naudr*, samt gjengiver got. *ai* ved *e*.

Men som Navn paa Bogstaven *c* har Salzburg-Hskr. *chozma*. Ligheden mellem dette *chozma* og det som sandsynligt forudsatte Navn **chonz* = oldn. **kaunn* er saa stor, at der i Overensstemmelse med mine Bemærkninger i det foregaaende om Forholdene ved Runenavnene overhoved ingensomhelst Sandsynlighed er for, at Salzburg-Hskr.'s *chozma* og det nordiske Runenavn **kaunn* skulde være to af hinanden aldeles uafhængige Navne.

Det gjælder derfor, om muligt, nærmere at bestemme Forholdet mellem de to Navneformer.

Bogstavforbindelsen *nz*, som jeg har opført i den foreløbig forudsatte Form **chonz*, forekommer ingensteds blandt de gotiske Former i Salzburg-Hskr. Derfor har vi intet Bevis for, at *n* foran *z* af den høityske Skriver skulde have været

¹) Det vilde være vanskeligere at forstaa, at et til ags. *cén* svarende Runenavn med Betydning »Fakkel (af Fedfuru)«, som i Gotisk regelret skulde hede **kēns*, i Nordisk skulde være blevet forandret og omtydet til *kaun*.

bibeholdt i de Former, hvor Ulfilas tilsvarende Former havde *ns*. Man kan derfor ikke benegte Muligheden af, at et til oldn. *kaunn svarende gotisk Bogstavnavn *kauns i Salzburg-Skriverens Sprogform regelret skulde hede *choz.

At Navnet regelret skulde hede *choz, støttes derved, at Navnet paa Runen for *a* i Ags. og Nordisk har Former, som forudsætter Lydforbindelsen *ans-* i en tilsvarende gotisk Form efter Ulfilas Skrivemaade, medens derimod Salzburg-Hskr. som Navn paa Bogstaven *a* har *aza*, se S. 72 f. 1).

Hvis altsaa til det nordiske Runenavn *kaunn i Salzburg-Hskr. regelret skulde svare som gotisk Bogstavnavn *choz, saa synes det mig indlysende, at der i det her virkelig forekommende Navn *chozma* maa stikke det *choz, som vi skulde vente, og at *-ma* efter *choz-* maa være et Tillæg, som fra først af har været *choz uvedkommende, hvordan saa end dette Tillæg er indkommet.

Som en Mulighed, men kun som en usikker Mulighed, nævner jeg følgende Forklaring: I Salzburg-Rækkens Original kunde Bogstavnavnene have været skrevne i Linje efter hverandre. Originalens Skriver kunde da med foreløbig Forglemmelse af *laaz* umiddelbart efter *choz* have skrevet *ma* som Begyndelse af *manna*, men ikke fortsat videre det feilagtig her indførte Ord.

Efter det foregaaende tror jeg, at Navnet paa Runen for *k*, som i Nordisk heder *kaun* og i Ags. *cén*, i Gotisk i Ulfilas Sprogform har været *kauns, hvilket Ord havde Betydningen »Byld«²).

Det ags. Navn paa Runen þ þ (Rune 3) er skrevet *ðorn* Stephens 5, 8 og 9; jeg gjengiver det i det følgende ved *þorn*. Dette Navn er i det ags. Runedigt opfattet som det Ord, der betyder »Torn«.

Runens norske og islandske Navn var *þurs*. Dette forekommer allerede i Skírnismál 36: *þurs ríst ek þér*. I de irske Afskrifter af den norske Runerække *turs*.

Ordet *þurs* er i sin af Anvendelsen som Runenavn uafhængige Betydning en Betegnelse for en Jætte, et Trolld. Saaledes er Runenavnet opfattet i de islandske Forklaringer og efter min Mening tillige i det norske Runedigt. Se mine Bemærkninger til Runedigtet i »Småstykker« S. 106. Anderledes Wimmer S. 277, 283.

Runens danske Navn er hos Stephens 14 skrevet *þors*. At oldn. *þurs* »en Jætte« i Olddansk hed *þors*, sees ogsaa af Genetiv Flertal *þorsa* i en dansk Runeoptegnelse i et engelsk Haandskrift fra omkring 1075 og af nydansk *tosse*; se Aar-bøger f. nord. Oldk. 1899 S. 267 f.

1) Det gotiske Neapel-Dokument fra 551 har Navnet *Hosbat*. Hvis første Led her, som Massmann antog, var = *Ans-*, saa vilde i dette Dokuments Sprogform *n* her være svundet foran *s*. Ved et Par andre Former har jeg paavist Overensstemmelse mellem den gotiske Sprogform i Salzburg-Hskr. og den gotiske Sprogform i Neapel-Dokumentet.

2) Zacher (S. 4 ff.) fører derimod *chozma* tilbage til en gotisk Form *kaunzama, beslægtet med oldn. *kaun*. Brate (Månadsblad 1886 S. 9—22) antager en gotisk Form *kauzma, som skal godtgjøre, at oldn. *kaun* er opstaaet af **kauzn-*. v. Grienberger (Beitr. XXI S. 206 f. og Z. f. d. Ph. XXXII S. 302) antager derimod en gotisk Form *kusma, hvilket Ord han gjenfinder i holl. *kossem* »Doglæp (hos Hornkvæg)«, som er beslægtet bl. a. med norsk *kusma*, Navn paa en Sygdom med Hævelse i Ansigtet.

Navnet paa Runen for *p* er i Leiden-Hskr. skrevet med Runer $\beta * \text{NRH}$, med latinske Bogstaver *dhurs*, hvor Tilfoielsen af Runen $*$ skyldes en uheldig Paavirkning fra Gjengivelsen med latinske Bogstaver. I Abeced. Nordm. er Navnet *thuris*, hvor *i* vistnok er tilføiet ved Indflydelse fra det tilsvarende tyske Ord.

Fra Ags. overførtes *þorn* siden til Island som Navn paa Bogstaven *þ* i den latinske Bogskrift (ikke som Runenavn); se 3dje gramm. Afh. i Sn. Edda, Bj. M. Ólsens Udg. S. 13 og Upsala-Edda (Sn. Edda ed. AM. II S. 365).

Runenavnene ags. *þorn* og nord. *þors*, *þurs* er forskellige af Form og Mening (eller Ordbetydning), og Ordet »en Torn« er af ganske anden Oprindelse end Ordet »en Tours«. Men disse to Navne paa én og samme Rune har dog saa megen Lighed med hinanden (begge begynder de med *þor-*), at man ikke synes at kunne holde dem for oprindeligt fuldstændig uafhængige af hinanden. Det ligger efter mine Bemærkninger ovenfor om Forholdene ved Runenavnene overhoved endog nær at anse dem for udgaaede fra én og samme ældre Navneform, snarest hos et baade fra Nordboer og Angelsakser forskjelligt germansk Folk. Denne formodede ældre Navneform maatte da enten i det ags. eller i det nordiske Navn være bleven omtydet, eller mulig i dem begge. Men det turde være usikkert, hvilket af dem er omtydet og hvilket kan have bevaret den oprindelige Ordbetydning.

Wimmer S. 272 mener, at allerede Goterne har havt et Navn paa β , som havde samme Betydning som oldn. *þurs*, og at oldn. *þurs* er et ældre Navn end ags. *þorn*. Men herved forklares det ikke, hvorledes den ags. Form *þorn*, som har *n*, ikke *s*, er opstaaet; derfor maa man vistnok snarest opfatte Forholdet anderledes.

Det ags. Navn betyder »Torn«. Dette Ord heder i Ulfilas Sprogform *þaurnus*¹⁾. Men i Oldn. bøies Ordet for »Torn« som en *a*-Stamme: Gen. sg. *þorns*, Nom. pl. *þornar*, uagtet *u*-Stammernes Bøining i Oldnorsk er bevaret ved flere tostavelser Stammer med lang første Stavelse. Ogsaa ags. *þorn* og oht. *dorn* bøies som *a*-Stammer; men i disse Sprog er *u*-Stammer med lang første Stavelse for det meste gaaet over i *a*-Stammernes Bøining. At *a*-Stammen ved »Torn« er gammel, ser man af oldind. *tr'na-* m. og n. »Græsstraa«. Ligesom Latinen af Trænavne har Stammen *pino-* ved Siden af *pinu-*, *corno-* ved Siden af *cornu-*, saaledes kan Gotisk ved Siden af *þornu-* dialektisk have havt Stammen *þorna-*, altsaa Nomin. **þorns*.

Jeg holder det for muligt, at **þorns* i en gotisk Dialekt har været Navn paa Runen β ²⁾. I Ags. er det da regelret blevet til *þorn*. Derimod gik ifølge min Forudsætning det got. Runenavn **þorns* med *-s* uforandret over til Nordboerne. I nordisk Udtale maatte **þorns* siden blive til *þors*. Saaledes blev *barnsól* til *barsól*, *karls* til *kars*. Udtalen *kars* hørtes i Svensk allerede i første Halvdel af 10de Aarh., hvilket man tør slutte af den russiske Gjengivelse af et svensk Navn: *Karschev*, d. e. *Karlsefni* (Arkiv II S. 166). I Hávamál 140 nævner Oden *sonr Bólþórs* (i Haandskriftet *bavþórs*, med sammenslynget Tegn for *a* og *v*) *Bestlu fōður*. Jeg har

1) Munch S. 15 siger, at man skulde vente et gotisk Runenavn *þornus*, og Zacher S. 15 opfører som gotisk Runenavn *þaurnus*.

2) Munch S. 15 siger, at man som det gotiske Navn for Runen β skulde vente et Navn som *þornus*, men Monatsber. S. 56 nævner han en Form **þaurns*.

i Studier I S. 530 formodet, at *sonr Bolþórs* er en Omtydning af *Polluris filius*, som Saturn kaldes af Mythogripher fra Oldtidens Slutning og Middelalderens Begyndelse, irsk *mac Polluir*. Men naar i Gylfaginning (Sn. Edda I S. 46) Bestla kaldes *dóttir Bolþorns jotuns*, saa forudsætter dette en Forstaaelse af *Bolþors* som *Bolþorns*, hvilken Forstaaelse har sin Grund i, at man udtalte *þorns* som *þors*¹⁾.

Man kan mod min som en Mulighed fremsatte Opfatning af Runenavnet *þurs* indvende, at det er usandsynligt, at Nordboerne skulde overføre fra Goterne som Runenavn en Nominativform, der var saa stridende mod deres Sprogs Eendommelighed som **þorns*. Men hertil svarer jeg, at det got. Runenavn **ilx* gik, som jeg i det følgende skal søge at vise, med Bevarelse af det gotiske Nominativs mærke *-s* over til Angelsakserne. Ligeledes kan man sammenligne, at Nordboerne har optaget Runenavnet *hagall*, der strider mod deres Sprogs Eendommelighed, hvis det betyder »Hagl«, som det forklares i det norske Runedigt²⁾.

Det saaledes af en gotisk Dialektform **þorns* mulig opstaaede nordiske Runenavn *þors* kunde i denne Form ikke længer forstaaes som »Torn«, men omtydedes paa Grund af Overensstemmelsen i Lyd til olddansk *þors* »Turs, Trold«, oldn. *þurs*. Det synes rimeligt, at den Omstændighed, at Runen i Rækken stod umiddelbart foran Runen **ansuz*, *óss*, kan have virket med til denne Omtydning. Denne Omtydning kan neppe have fundet Sted før i Vikingetiden, thi tidligere hed *þurs* som Betegnelse for et Trold i Nom. Ental snarest **þurisaz*, i Nom. Flertal **þorsōz*³⁾; jfr. ags. *þyrs*, oht. *duris*, *durs*, *turs* (pl. *tursā*), mht. *türse*⁴⁾.

Det nordiske Runenavn *þurs* skulde efter den i det foregaaende fremsatte Formodning ved sit *s* vise hen til en gotisk Grundform og derigjennem godtgjøre, at Nordboerne har faaet Runerne og deres Navne umiddelbart fra Goterne og ikke nærmest fra de i Syd for Nordboerne boende Vestgermaner, med hvem Angelsakserne var særlig beslægtede.

Paa den anden Side synes det ags. Runenavn *þorn* ved sit *n* og ved Mangelen af *s* efter *r* at vise, at Angelsakserne og deres nærmeste vestgermanske Frænder paa Fastlandet ikke har faaet Runenavnene fra Nordisk, men ad en anden Vei end Nordboerne fra Gotisk.

¹⁾ Anderledes forklares *Bolþorn* af Schück, Stud. i nord. litt.- och religionshist. II S. 112. I det yderst kunstlede Digt *Þorsdrápa*, som er forfattet i Slutningen af 10de Aarh., bruger den islandske Skald Eilífr Guðrúnarson to Gange *þorn* med Betydning »Jætte« (*þorns niðjum* Sn. Edda ed. AM. I 290, *þornranns* I 298). Jeg formoder, at dette Udtryk er dannet efter Jættenavnet *Bolþorn*. Der er ingensomhelst Støtte for, at *þorn* i Ags. skulde have været et Jættenavn, saa at det ags. Runenavn *þorn* skulde kunne forklares paa den Maade. Heller ikke forekommer det mig sandsynligt, at Nordboerne (ogsaa Danskerne) skulde have forandret et ældre Runenavn *þorn* til *þurs* (*þors*), fordi de opfattede *þorn* som »Jætte« og som synonymt med *þurs*.

²⁾ Man kan ogsaa sammenligne oldnorske Former som *Karlamagnús*, Dat. *Karlamagnúsi*, *Petrús*, Dat. *Petrúsi*, med det forstenede latinske Nominativsmærke *-s*.

³⁾ Naar Abeced. Nordm. har *thuris*, saa ser jeg deri ikke en uforandret dansk Form, men en tysk Omdannelse af det danske Runenavn.

⁴⁾ Det forekommer mig mindre sandsynligt, at Omtydningen af Runenavnet skulde være foregaaet paa den Maade, at den af det gotiske Runenavn **þorns* ved Udtrængen af *n* opstaaede Navneform *þors* før Vikingetiden skulde være bleven misopfattet som Vokativ af Jættebetegnelsen *Turs*.

Forholdet mellem det nordiske Navn *fors*, *furs* paa den ene Side og det ags. *porn* paa den anden Side synes saaledes at tale for, at Goterne var de Germaner, hos hvem Runenavnene blev opfundne, og at Runenavnenes ældste Form var gotisk.

Dog vil jeg betegne den i det foregaaende fremsatte Forklaring af det historiske Forhold mellem det ags. Runenavn *porn* og det nordiske Runenavn *fors* eller *furs* som en usikker Formodning. Jeg tør ikke benegte Muligheden af, at det nordiske Runenavn kunde være oprindeligere end det angelsaksiske (uagtet dette forekommer mig mindre sandsynligt paa Grund af *n* i ags. *porn*). Da maatte det gotiske Navn have været *fōris. I ethvert Tilfælde fastholder jeg, at Runenavnene *porn* og *fors* ikke er to af hinanden fuldstændig uafhængige Navne.

I den ovenfor meddelte Udvikling om Navnet paa Runen *þ* har jeg intet Hensyn taget til, at Salzburg-Hskr. som Navn paa den gotiske Bogstav *þ* opfører *thyth*. Dette Navn er umiskjendelig aldeles forskjelligt baade fra oldn. *furs* og fra ags. *porn* og synes derfor, som Wimmer S. 272 antager, at maatte være senere indført hos Goterne istedenfor det Runenavn, som har svaret til ags. *porn* eller til oldn. *furs*. Om Bogstavnavnet *thyth* skal jeg tale mere i det følgende.